

פירוש המשניות להרמב"ם, מסכת שביעית במהדורת הרב יוסף קאפח

הרב יעקב אריאל

בין מפעליו הגדולים והרבים של הגר"י קאפח כולט תרגומו החדש ומהדורתו המדויקת של פירוש המשניות [להלן: פיהמ"ש] להרמב"ם, המכונה בפי העם גם בשם: "ספר המאור". מהדורתו הביקורתית של הגר"י קאפח מאפשרת לנו לעמוד על ההבדלים השונים שבין מהדורותיו של הרמב"ם עצמו. מסתבר שהרמב"ם כתב את פירושו במספר שלבים,¹ ופעמים רבות חזר בו במהדורה מאוחרת מפירושו במהדורה קודמת. ויש נפקותות לא מעטות להלכה מן החזרות הללו.²

בעבודתנו זו התמקדנו רק במסכת אחת והיא מסכת שביעית, בגלל שנת השמיטה שחלה בתוך שנת האבל לפטירתו של הגר"י קאפח. אפשר שיש גם השלכות מעשיות לדברים המתלבנים כאן, ויהי רצון שהעיסוק במשנתו יהיה עילוי לנשמתו בגנוי מרומים, ויהיו שפתיו דוכבות בקבר.

בדברינו להלן הצגנו ראשית כול את הנוסח המובא בדפוסים המשקף בדרך כלל מהדורה קמא של הרמב"ם (להלן: "בנרפס"), ומתחתיו את גרסתו של הגר"י קאפח שהיא בדרך כלל מהדורה בתרא של הרמב"ם.

1. במקומות אחדים בפירושו מצינו אפילו ארבע מהדורות! עיין למשל שביעית י, ה.
2. אם כי מסתבר שמשנתו האחרונה של הרמב"ם היא המצויה בספרו "משנה תורה", אולם יש דברים שנתפרשו בפיהמ"ש ונסתמו ב"משנה תורה", ויבא המפורש ויגלה על הסתום.

פרק א

- (1) משנה א עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית?
 בנדפס: שהם אמרו שאסור לחרוש בשנה השישית מה שאי אפשר לקוצרו אלא בשביעית.
 הרב קאפח: והיא שאמרו אסור לחרוש בשנה השישית חריש שהוא הכנה לשנה השביעית.

במהדורה קמא סבר הרמב"ם שלא כל חריש המכין לשביעית אסור בשישית, אלא רק חריש הגורם לגידולים לגדול ולהיקצר בשביעית. לפיכך חריש לאילנות בלבד אינו אסור מן התורה.³ וחרישת שדה-אילן האסורה אפילו בתוספת שביעית היא חרישת השדה כולה, והיא אסורה משום שהיא דומה לעבודת שדה-לבן. וכמו שדרשו במועד קטן (ג, א) מלאכה שהיא בשדה ובכרם. אולם עיקר האיסור לחרוש בשביעית וה"ה בתוספת שביעית הוא בעיקר בשדה-לבן. ולפי זה חרישת שדה-אילן אסורה, רק משום שהיא דומה לשדה-לבן; כי סתם חריש הוא זה המיועד לזריעה דהיינו שדה-לבן, בעוד שחריש לאילנות בלבד אינו מיועד לזריעה אלא לצמיחת האילנות. וצמיחה זו לכשעצמה אינה אסורה בשביעית,⁴ וק"ו שלא בתוספת שביעית. אולם במהדורה בתרא סבר הרמב"ם שכל חריש שהוא הכנה לשביעית אסור מן התורה בין בשדה-אילן ובין בשדה-לבן.⁵

- (2) משנה א שם, בהמשך הפירוש.
 בנדפס: וכן אסור לקצור בשנה השביעית שיהנה ממנו בשנה השמינית.
 הרב קאפח: כן אסור לו לקצור בשנה השביעית מה שיהיה התועלת בו בשנה השמינית.

כבר העיר הרב קאפח שגרסת מהדו"ק "שיהנה ממנו" מתייחסת לפרי הנקצר שאסור ליהנות ממנו בשמינית. בעד שגרסת מהדו"ב מתייחסת לכל תועלת שהיא כולל תועלת לשדה שעובדה והוכנה לזריעה בשנה השמינית. והגרשו"א ב"מעדני ארץ", סימן ג האריך בהסבר דעת הרמב"ם בהלכות שמיטה ד, א: "ואם קצר כדרך הקוצרים — לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ". ודייק מלשונו שיש שני סוגי קצירה. קצירה לצורך הפרות וקצירה לצורך השדה (עיין שם הנפקא-מינות להלכה).

3. פירושו למשנה זו הוא אליבא דר"ע האוסר לחרוש בתוספת שביעית מן התורה. עיין היטב בגוף הפירוש. פתיחת דבריו "שהם אמרו", ר"ל, שהם פירשו. ואכן במהדורת הי"ק הגרסה היא: "והיא שאמרו", והיא מדויקת יותר ונוטה יותר לדברינו.
 4. עיין תוספות לראש-השנה, ט ע"ב, ד"ה "ומותר".
 5. עיין "פאת השולחן", כלל כב, ס"ק ב, שדייק מלשון הרמב"ם בהלכות שמיטה א, ד "החופר או החורש לצורך הקרקע", שכוונתו לומר שרק חרישת השדה כולה למטרת זריעה, אסורה בתוספת שביעית משא"כ חרישה לאילנות בלבד, כגון אורה וסלו, אינה אסורה, וכמבואר להלן ב, ב. לדברינו הסבר זה מתאים רק למהדו"ק, אך למהדו"ב האיסור כולל גם חרישה לצורך האילנות בלבד. וכן כתב מהר"י קורקוס א, ג.

והנה מפירוש המשנה עולה שהרמב"ם התלכט בגדרה של מלאכת הקצירה. במהדור"ק סבר שרק קציר לצורך הפרי אסור, ובמהדור"ב חזר בו וסבר שגם קציר לצורך השדה אסור, וכמו שדייק בלשונו הגרשז"א.⁶ גם החזון-איש יג, ג דייק מלשון הרמב"ם שיש כאן עניין מחודש בקצירה ובצירה שהן תולדות זורע ונוטע, ובכל זאת התורה חייבה עליהן.⁷

פרק ב

(3) משנה ד וקוטמין אותן

בנדפס: לכרות קצתם כשיצטרך לזה.

הרב קאפח: והוא שיגזזו את ראש הענפים אם יהיה צריך לכך, או ישים אפר על אילנות שדרכין בכך.

במהדור"ק לא נאסרה אלא קציצת חלק מהענפים.⁸ פעולה זו אסורה משום אברויי.⁹ במהדור"ב הוסיף הרמב"ם גם הנחת אפר, אע"פ שהיא נועדה כנראה להגן על העץ,¹⁰ דהיינו "לאוקמי", ובכל זאת נאסרה. משום שפעולת "לאוקמי" בגוף העץ אסורה.¹¹ ואם כן בזאת נחלקו שתי המהדורות. מהדור"ק סוברת שכל "לאוקמי" מותר, גם זאת שבגוף העץ, ומהדור"ב סוברת ש"אוקמי" בגוף העץ אסורה.

(4) משנה ו ר' יוסי ור' שמעון אומרים לשתי שבתות

בנדפס: והלכה כר' יוסי.

הרב קאפח: ואפילו בזמן הזה.

המחלוקת בין ר' יוסי לחבריו היא בשאלה, מהו שיעור הקליטה של עץ: לתנא קמא שלושים יום, לר' יהודה שלושה ימים ולר' יוסי שתי שבתות. כוונת הרמב"ם בתוספת זו במהדור"ב היא לכאורה, כמו שפסק בהלכות שמיטה ויובל ג, יא:

אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית. וסתם קליטה שתי שבתות. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו.

6. הגרשז"א שכתב את דבריו זמן רב לפני שיצאה לאור מהדורתו של הר"י קאפח, זכה לכיין בכך לדברי הרמב"ם עצמו!.

7. ועיין "חזות בנימין" למו"ר הגר"ש ישראל, חלק א, סימן ט, שפירש את דברי הרמב"ם ל"צורך הקרקע", שאדם לא יקצור כבעלים, ופירושו מתאים יותר למהדור"ק.

8. במהדור"ב באה תוספת ביאור: ראש הענפים, וכנראה זו היא גם הכוונה במהדור"ק.

9. ואעפ"כ אסורה רק מדרבנן, משום שלא נאסרה הזמירה מן התורה אלא בגפן בלבד, עיין להלן ד, ה.

10. ראה פליקס בפירושו למשנה זו.

11. עיין "פאת השולחן", סימן כ, ס"ק יא, ולא דמי למתפה בקש ואכנים שאינם נדיקים בגוף העץ, ולכן מותרים לאוקמי.

אלא שאם כך, מדוע לא כתב כן גם במהדור"ק, שהרי זו הלכה פסוקה? לכן ייתכן לומר שהרמב"ם התכוון למה שכתב ה"מנחת חינוך" (מצוה שכ"ה), שאסור לנטוע אפילו אילן-סרק תוך שתי שבתות לפני ראש-השנה, כדי שהקליטה לא תהיה בשמיטה עצמה, שנאמר "ושבתה הארץ", גם ממעשה שנעשה בערב שמיטה, כי עיקר האיסור הוא איסור חפצא, כדי שהארץ לא תיעבד בשמיטה.

לפי הסבר זה כוונת הרמב"ם היא לאסור את הקליטה בקרקע בשמיטה. ואם נאמר כן, נמצא שהרמב"ם במהדור"ק נמנע בכוונה מתוספת זו, משום שסבר שרק מלאכה שנעשתה באיסור בשביעית עצמה אסורה, שכן האיסור מוטל על האדם ולא על האדמה.¹²

(5) משנה ז האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה: בנרפס: ואלו ד' המינין בלבד היא הכוונה שישריש קודם שביעית. הרב קאפח: ופסק ההלכה הולכים בהם אחר גמר פרי.

במהדור"ק פסק הרמב"ם כמשנתנו שהולכים אחר השרשה, וכן כתב הר"ש.¹³ אולם במהדור"ב פסק כשמואל בראש השנה, יג ע"ב שהכריע כרבנן שהכל הולך אחר גמר פרי ולא כר"ש שזורי הסובר שהולכים אחר ההשרשה. וכן פסק בהלכות שמיטה ויובל ד, יא, עיין להלן משנה ח.

(6) משנה ז שם, שם. בנרפס: ואם נודמן שתהיה שנה הבאה שביעית יהיו אסורין בשביעית [ואינו] מותר לכנוס אותם לקיום אבל דינן כפרות שביעית. הרב קאפח: אינו מותר לאוכלן.

במהדור"ק אסר הרמב"ם פרות אלו שנגמרו בשביעית, רק בקצירה כדרך הקוצרים, משום שחלה עליהם קדושת שביעית, אולם הם מותרים באכילה, כלומר, אין בהם איסור ספיחין. לעומת זאת במהדור"ב אסר פרות אלו באכילה משום ספיחין,¹⁴ וכן פסק בהלכות שביעית א, ב.

(7) משנה ח רבי שמעון שזורי אומר פול המצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן (שאין הולכים בהם אחר השרשה). בנרפס: ואין הלכה כר"ש. הרב קאפח: והלכה כר"ש. ובהגהות הרב קאפח הערה 37: וכן פסק בהל' שמיטה. עיין שם, ד, יד:

12. ועיין "שבת הארץ", קונטרס אחרון, א, שדייק מהרמב"ם בהלכות שמיטה סתירה בנושא זה בין מניין המצוות שבפתיחה שהגדיר את האיסור כאיסור חפצא, לבין הלכה א שם שהגדיר את האיסור כאיסור גברא. ועיין חזון-איש יז, כח.

13. עיין "שבת הארץ" ד, יב.

14. עיין להלן ו, א וט, א שגם שם חזר בו במהדור"ב ממה שהקל במהדור"ק באיסור ספיחין.

פול המצרי שזרעו לזרע בששית ונגמר פריו קודם ראש השנה של שביעית, בין ירק שלו בין זרע שלו מותר בשביעית, ואם זרע לירק ונכנסה עליו שביעית בין ירקו בין זרעו אסור כספיחי שביעית, וכן אם זרעו לזרע ולירק אסור. משמע שהולכים אחר גמר הפרי ולא אחר השרשה, וזה לא כר"ש שזורי. נראה כי נפלה טעות בדברי הרב קאפח.

(8) משנה י הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית ואם לאו אסור לקיימן בשביעית התמרות שלהם אסורות בשביעית.

בנדפס: אסור לגזוז אותן ולהניחם לזריעה.

הרב קאפח: אסור לקחת פירות שביעית ולהצניען לזרע.

לפי הנדפס ההנחה אסורה ולא הזריעה עצמה. אך לפי הרב קאפח הזריעה עצמה היא שאסורה בגלל קדושת פירות שביעית.

(9) שם ומרביצין בעפר לבן דברי רבי שמעון. רבי אליעזר בן יעקב אוסר. ממרסין באורז בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין:

בנדפס: ונקרא עפר הלבן המקום שאילניו מרוחקין עד שיהיו עשרה לבית סאה אבל

אם היו מקורבין הכל מודים שמותר לזלף עליהן מים ואין זו עבודה.

מהדו"ק: מזלפין מים בעפר הלבן ואין זה עבודה.

במהדו"ק סבר הרמב"ם שמותר לרביץ בשדה-לבן אע"פ שאין בו אילנות, אך במהדורה שבדפוסים סבר הרמב"ם שהיתר הרבצה הוא רק לאילנות המפוזרים בשדה עשרה לבית סאה. ואם היו צפופים יותר מותרת השקאה רגילה ולא רק הרבצה. אך שדה-בעל שאין בו אילנות, אין היתר אפילו להרביץ. וכן פסק בהלכות שמיטה ויובל א, ח:

משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות. אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה. ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה, משקין כל השדה בשבילן. וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית, בשביל האילנות שלא יפסדו.

(10) שם.

בנדפס: והלכה כר' אליעזר בן יעקב.

הרב קאפח: ואין הלכה כר' אליעזר בן יעקב.

לפי כללי ההלכה היה צורך לפסוק כראב"י שמשנתו קב ונקי, ואכן כך פסק הרמב"ם במהדו"ק. אך מאידך, ר"ש החולק עליו סובר כרבנן, כמבואר בירושלמי. לפיכך חזר בו הרמב"ם ופסק

במהדו"ב כר"ש וכמו שכתב הכס"מ,¹⁵ שהלכה כר"ש כשחולק על ראב"י, שהוא מאריה דתלמודא.¹⁶

פרק ג

(11) משנה ד המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתיים.

מהדו"ק: מזבל שדהו.

הרב קאפח: עושה בה דיר כדי לזבל את שדהו.

במהדו"ק הניסוח הוא ישיר. המדייר נחשב למזבל את השדה כמו ידיו. במהדו"ב הניסוח עקיף, הוא עושה בה דיר והשדה מזדבלת מאליה. ההבדלים בין הניסוחים מתחדדים להלן:

בנדפס: ואמר כשירצה לזבל את שדהו בשנה השביעית יעשה הגדרה שיעורה כבית סאתיים ויכניס בה הצאן כדי שיזבלו.

הרב קאפח: מקיף מקום שיעור בית סאתיים ומכיס בו את הצאן והרי הם מטילין בו זבלם.

בנדפס הצאן מזבלים את השדה. במהדו"ב הם רק מטילים בו את זבלם, אך אינם מזבלים בעצמם. הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל ב, ד פסק כמהדו"ב:

העושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתים ויכניס הצאן לתוכו, וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין.

השגת הראב"ד: "בתוך שדהו", פירוש לא לזבל אלא להעמיד שם צאנו לחלוב ולגוזו עושה מחיצות לסהר וכו'.

הרמב"ם סובר שגם המתכוין לזבל את שדהו רשאי לדייר אותה, כי אין הזיכול נחשב למעשה מכוון מצידו. הוא נעשה מאליו וכמהדו"ב. הראב"ד סובר שהמדייר בכוונה לזבל נחשב כמזבל בידיו והדבר אסור, וכהבנת הרמב"ם במהדו"ק. אלא שהרמב"ם במהדו"ק לא הגביל את הדיר רק למי שאינו מתכוין לזבל, אך ייתכן שזו הייתה כוונתו.

(12) משנה ט והקבלן מביא מכל מקום.

בנדפס: והוא אומר עתה שקבלן והוא שוכר הארץ לעבוד אותה דינו כדין מביא מתוך של חברו, שהוא מביא מכל מקום.

הרב קאפח: וכאן אומר שהקבלן והוא המקבל שדה לעבדה דינו כדין מביא מתוך של חברו, שמותר לו להביא מכל מקום.

אם נפרש "שכיר" במהדו"ק כפשוטו, דהיינו פועל, יש כאן חידוש גדול, שאע"פ שהוא שכיר

15. הלכות בית הבחירה ב, יח.

16. ועיין כס"מ, הלכות עבדים ג, יד. ועיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך "הלכה", הערה 589.

של בעה"ב וידו כיד בעה"ב, מותר להביא אבנים מהשדה שהוא שכיר בה, ואינו נחשב כמי שמסקל את שדהו. אך במהדו"ב חזר בו הרמב"ם ופירש כיתר הראשונים, שרק לקבלן מותר הדבר; מכיוון שהוא עצמאי אינו משועבד לבעה"ב ואינו נחשב כידו, משא"כ שכיר שכל משך זמן עבודתו הוא משועבד לבעה"ב ידו כידו, ואסור לו להביא אבנים משדהו של בעה"ב. וצריך עיון מה דינו של שכיר בשבת במקרה כזה; האם יהיה דינו כדין פסיק רישיה דניחא לה, או שמת יהיה דינו כפסיק רישיה דלא ניחא ליה.¹⁷

פרק ד

(13) משנה ה אין קוצצין בתולת שקמה מפני שהיא עבודה. בנדפס: השקמה מין ממיני התאנים כורתין את האילן במקום ידוע ממנו כדי שיתחזק ויתן פריו לרוב כמו הזמיר לכרמים. הרב קאפח: אלגמזיז והוא מין תאנים. קוצצין את האילן בגובה ידוע ויהיה בזה תיקון האילן כמו הזמירה לכרם.

במהדו"ק לא הגדיר הרמב"ם את ה"שקמה" בשם בפני עצמו, אלא ייחס אותה לזן ממיין התאנה והיא עץ פרי, וזמירתה נועדה להרבות פרי, וי"ל שהיא אסורה מן התורה.¹⁸ במהדו"ב הגדיר הרמב"ם את ה"שקמה" בשם נפרד, אלא שייחס אותה למשפחת התאנים, ולא הזכיר כלל את הפרות. לפירוש זה ה"שקמה" היא עץ סרק, וגיוזמה יהיה אסור רק מדרבנן, שהרי אפילו נטיעת עץ סרק אינה אסורה לרבנן אלא מדרבנן.¹⁹

ועיין חזון-איש, שביעית כא, טו שרק בכרם הזמירה אסורה מן התורה. וצריך עיון בלשון הרמב"ם שדימה את קציצת השקמה לזמירת הכרמים. האם כוונתו לזהות מלאה ביניהם, ולכן קציצת שקמה תהיה אסורה מן התורה, או שהדמיון הוא רק בצורת המלאכה ולא בעצם מהותה. ייתכן שבמהדו"ק הכוונה לזיהוי גמור ובמהדו"ב רק לדמיון חיצוני, וצ"ע.

(14) שם ר' יהודה אומר כדרכה — אסור, אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מן הארץ.

במהדו"ק: אין הלכה כר' יהודה.

במהדו"ב: הלכה כר' יהודה.

במהדו"ק פסק הרמב"ם כרבנן, משום שהלכה כרבים, אך במהדו"ב חזר בו ופסק כר' יהודה.

17. עיין שבת, קג ע"א.

18. עיין רשב"ם, בבא בתרא פ ע"ב.

19. עיין ירושלמי פ"ד ה"ד, שלרשב"ג נטיעת עץ סרק מותרת לכתחילה, ולכן מסתבר שרבנן לא אסרוה אלא מדרבנן. וזמירה היא תולדת נטיעה. ועיין רש"י סוטה, מג ע"א, ד"ה "סרק", ששקמה היא עץ סרק.

וכתב הרב קאפח (הערה 14) משום שבתלמוד בבא בתרא, פ ע"ב הקשתה הגמרא מדברי ר' יהודה:

ובתולת השקמה ג' טפחים בעינן? ורמינהי: אין קוצצין בתולת השקמה בשביעית, מפני שהיא עבודה; ר' יהודה אומר: כדרכו אסור, אלא מגביה י' טפחים וקוצץ, או גומם מעם הארץ; מעם הארץ הוא דקשי, הא אידך מעלי לה!

(15) משנה ז מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית הפגים משזריחו אוכל בהם פתו בשדה ביחלו כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות.

בנדפס: ביחלו — — כשיתבשלו מעט יאכל מהם עראי.

הרב קאפח: אם כבר הוכשרו לאכילה מעט יאכל מהם ארעי.

מהדו"ק סוברת כנראה כדעת הר"ש והרע"ב ש"בוחל" הוא תחילת בישולם של הפרות, ואילו מהדו"ב סוברת כפי שפסק הרמב"ם בהלכות מעשרות ב, ה שהוא גמר הבשלתם.

(16) משנה י מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית? ב"ש אומרים כל האילן משיוציא.

בנדפס: משיתחילו בו העלין הירוקים.

הרב קאפח: משיראה בו הפרי אע"פ שהן פגין.

מסתבר שהשיעור של הוצאת העלים במהדו"ק קדם לשיעור של הראות הפרי במהדו"ב, וכן משמע מרש"י בפסחים נב ע"ב, שפירש משיוציא העלין בימי ניסן. אלא שגם בדבריו מצינו סתירה דומה: בברכות לו ע"א פירש"י "משיוציא הפרי", וכבר העיר על כך הגרעק"א בגליון הש"ס שם.

בהלכות שמיטה ה, יח פסק הרמב"ם: "ושאר כל האילנות משיוציאו בוסר". משמע כמהדו"ב. וכוונתו באומריו כאן "פרי" למצב הקרוב להבשלתו של הפרי,²⁰ אך יש שפירשו שהכוונה לתחילת גידולו של הפרי.²¹

ואולי אפשר לדייק מהרמב"ם בהלכות מעשר ב, ה שבזיתים שיעור השליש הוא משכהניסו שמן חלק תשיעי ממה שהם ראויים לעשות כשהיו בשלים לגמרי, בעוד שהר"ש ומפרשים אחרים פירשו שהוא זמן שהזיתים מכניסים שליש מן השמן הראוי. משמע שהרמב"ם מקדים את זמנו של הפרי לעומת ראשונים אחרים, וא"כ ייתכן שהוא הדין, בוסר הוא תחילת הגידול.

20. עיין הרידב"ז ו"פאת השולחן".

21. עיין חזון-איש יט, כא.

פרק ה

(17) משנה ח בית שמאי אומרים לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית וב"ה מתירין מפני שהוא יכול לשחטה מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע ומשאל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן ופורט לו מעות אע"פ שהוא יודע שיש לו פועלים וכולן בפירוש אסורין:
 בנדפס: כגון שאמר לו מכור לי זו הפרה אחרוש בה או אזרע בה זרע פלוני.
 הרב קאפח: מכור לי פרה זו לחרש בה, זרע פלוני לזורעו.

במהדו"ק הוא זקוק לפרה על מנת לזרוע בה. במהדו"ב הוא זקוק לזרע כדי לזורעו, והושמטה הפרה על מנת לזרוע בה. משמע שאין איסור למכור פרה על מנת לזרוע בה. נראה משם שאין דרך להשתמש בפרה לזריעה, אלא בעיקר לחרישה. ואע"פ שאמר בפירוש שזקוק לפרה על מנת לזרוע בה, איננו חוששים לכך, כי שימוש זה נדיר.²²

(18) משנה ט משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה אבל משתטיל המים לא תגע אצלה שאין מחזקין ידי עוברי עבירה וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום ומחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום:
 בנדפס: אין בזה משום שביעית אבל משום טומאה וטהרה שע"ה ואשתו ובנו ובני ביתו בחזקת טומאה ומשנה ראשנה — אסור לגרום טומאה לחולין שבא"י.
 הרב קאפח: במהדורה ג נשמט המשפט האחרון ובמקומו בא הסבר אחר: ואסור לטמא את הבצק מפני החלה שהיא נעשית חלה טמאה.

בתלמוד בבלי, מסכת עבודה זרה, נה ע"ב:

אמר רב הונא, לא קשיא: כאן במשנה ראשונה, כאן במשנה אחרונה; דתניא, בראשונה היו אומרים בד"ד: אין בוצרין עם העובד כוכבים בגת, שאסור לגרום טומאה לחולין שבא"י; ואין דורכין עם ישראל שעושה פירותיו בטומאה, שאסור לסייע ידי עוברי עבירה; אבל דורכין עם העובד כוכבים בגת, ולא חיישינן לדרב הונא; וחזרו לומר דב"ד: אין דורכין עם העובד כוכבים בגת, משום דרב הונא; ואין בוצרין עם ישראל שעושה פירותיו בטומאה, וכ"ש שאין דורכין; אבל בוצרין עם העובד כוכבים בגת, שמותר לגרום טומאה לחולין שבא"י.

במהדו"ק סבר הרמב"ם כמשנה ראשונה במסכת עבודה זרה שם, ובמהדו"ב חזר בו ופסק כמשנה אחרונה שם. וכן פסק בהלכות טומאת אוכלין טז, ט.

22. עיין "תוספות חדשים" על משנה זו במשניות וילנא בשם "שושנים לדוד", שגם דבר שסתמו אינו עומד לכך אסור למכור, מכיון שפירש שלשם כך הוא קונה את הדבר. ולדברינו זו מחלוקת בין שתי מהדורותיו של הרמב"ם. ועיין "משנת יוסף", "תוספות אחרונים".

פרק ו

(19) משנה א שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד.
 בנדפס: שאסור לנו עבודת הארץ היא ואם תיעבד ע"י אחר אסור לאכול ממה שתוציא.

הרב קאפח: (נוסח מהדורה ג:) ודע שכל מה שתוציא הארץ בשביעית מותר באכילה מן התורה כמו שאמר הכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה וכו'. וכאשר היו בני אדם מערימין וזורעין התבואות בשביעית ואומרים שזה הזרע הצומח לא צמח אלא מהגשאר באדמה... אסרו כל הזרעונים... והם הנקראים ספיחים. וכך אמרו ספיחים אינם אסורים מן התורה אלא מדברי סופרים... אמר כל מה שהחזיקו בו עולי בבל מארץ ישראל והוא שנתקדש קדושה שניה אסור לאכול הספיחים הצומחים באותה הארץ ואסור לעבוד אותה הארץ בשביעית.

ההבדל הבולט בין שתי המהדורות הוא איסור הספיחין. במהדו"ק לא הוזכרו כלל, ובמהדו"ב הוזכרו. עיין לעיל ב, ז ולהלן ט, א ובשנו"א שם.
 למהדו"ק שספיחין לא נאסרו על כן "לא נאכל" האמור במשנה הכוונה לאיסורי שביעית אחרים, כגון איסור אכילה אחרי הביעור²³ או לאיסור שמור ונעבד.²⁴ והרמב"ם שלא הזכיר איסור שמור ונעבד בהלכות שמיטה הוא כמהדו"ב שפירש "לא נאכל" לאיסור ספיחין, אך אין איסור שמור ונעבד.

והרב קאפח שם בהערה 3 כתב שבמהדו"ק סבר הרמב"ם כר"ע שספיחין אסורים מן התורה ולכן גם גוי שזרע בשדה של ישראל אסור וזה שכתב אחר. ובמהדו"ב סבר שספיחין אסורים רק מדרבנן ולכן השמיט כאן את ה"אחר" כי גוי שזרע בשדה של ישראל אין בו איסור ספיחין, שהרי לא גזרו גזרת ספיחין אלא משום שמא יזרע לכתחילה, אך גוי אפילו לכתחילה מותר לו לזרוע.²⁵ הסבר זה מוקשה ממה שכתב הרמב"ם להלן ט, א שאין הלכה כר' עקיבה. כמו כן לא מובן לדעת ר"ע ההבדל בתחום עולי מצרים בין נאכל לנעבד. כמו שאיסור נעבד הוא מן התורה, כך גם איסור נאכל הוא מן התורה, ומדוע נאכל ולא נעבד?²⁶

23. לפי זה היתר אכילה בתחום עולי מצרים משמעותו שאין קדושת שביעית וביעור נוהגים שם, וכמו שכתב הר"ש.

24. עיין רש"י יבמות, קכב ע"א.

25. לכל היותר אסור לנו לומר לו לזרוע, ולדעת המהרש"ל ב"מ צ ע"א הדבר אסור מדאורייתא, אך הוא מצד עצמו אינו מצווה ואין לקנוס אותו על זריעתו.

26. אלא אם כן נאמר שאיסור ספיחין נובע מקדושת שביעית, וכדעת הר"ש שאין קדושה זו נוהגת בתחום עולי מצרים.

(20) משנה ג
 בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו העלין שלהם שחורין אסורין הוריקן הרי אלו מותרין רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אם יכולין להיתלש בעלין שלהן אסורין וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין:
 בנדפס: נעשו ירוקין וכל זמן שהן ירוקין כאילו הם הפרי עצמו ומותר לאוכלן. ואם השחיר מה שצמח מהן יהיה כאילו צמח בארץ ויחשבו פרות שביעית וזה ענין מה שאמרו אסורין.
 הרב קאפח: אם השחיר מה שצמח מהן הרי הוא כאילו צמח בארץ ונחשב כפרות שביעית ולפיכך אסורין באכילה.

במהדו"ק סבר הרמב"ם שאין העלים השחורים²⁷ אסורים באכילה, אלא רק קדושים בקדושת שביעית.²⁸ אך במהדו"ב סבר שאסורים באיסור ספיחין. ובשתי מהדורותיו הרמב"ם לשיטתו. במהדו"ק לא הזכיר איסור ספיחין ולכן פירש אסורין לענין קדושת שביעית. אך במהדו"ב שהביא את איסור ספיחין פירש "אסורין" לענין איסור ספיחין (עיי' לעיל, משנה א).

פרק ז

(21) משנה ב
 הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן:
 בנדפס: אין להם ביעור — שלא יימנע מלהתעסק בהן תמיד וליהנות מהן עד שישלימו ואין לשמור בזה שעת ביעור, וכן בדמיהן, אם נמכרו. ואין הלכה כר"מ.
 הרב קאפח: שממשיכין להשתמש וליהנות בהם עד שיכלו ואין מדקדקין בהם על שעת הביעור, וכן בדמיהן, אם נמכרו.

במהדו"ק נקט הרמב"ם לשון שלילית, משם שסבר כנראה שאין מצוה חיובית באכילת פרות שביעית. ובמהדו"ק נקט לשון חיובית, משום שסבר כדעת הרמב"ן,²⁹ שיש מצות עשה לאכול פרות שביעית, והוא הדין ליתר ההנאות המותרות בפרות אלו.³⁰
 (22) משנה ג
 קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית.

27. ר"ל הכהים, משום שינקו מן הארץ.

28. ר"אסורין" לפי זה, ר"ל אסורים בסחורה והפסד או אחרי הביעור.

29. השמטות לספר המצוות, עשה ג.

30. הרמב"ם עצמו ב"ספר המצוות" לא מנה את המצוה לאכול פרות שביעית, וכמהדו"ק כאן.

בנדפס: ואע"פ שדמי שביעית מסתפקין בהם כמו שנבאר, אבל אינו מותר לאדם שיעשה ממנו סחורה אלא אם יזדמן.

הרב קאפח: ואע"פ שדמי שביעית יהיו כמותן, כמו שיתבאר, אסור לאדם לעשות בהן סחורה, ואין זה אלא אם נעשה במקרה.

והעיר הרב קאפח (הערה 16) על מהדו"ק: איני יודע מה חשב.

ולענ"ד דווקא מהדו"ק נראית לכאורה מובנת יותר; אע"פ שמותר ליהנות מדמי שביעית, אסור לסחור בהן. אך במהדו"ב מהו שכתב "אע"פ שדמי שביעית יהיו כמותן"? אדרבה בגלל שדמי שביעית כמותן לכן אסור לסחור בהן! אומנם אפשר לומר שכוונת הרמב"ם לומר שאע"פ שדמי שביעית כמותן ומותר ליהנות מהן, כשם שמותר ליהנות מפרות שביעית, אעפ"כ אסור לסחור בהן. ומ"מ הניסוח במהדו"ק לכאורה מובן יותר. וצריך עיון מה ראה הרמב"ם לשנות את הניסוח במהדו"ב? האמת ניתנת להיאמר שהרב קאפח תרגם כאן את הרמב"ם תרגום חופשי. במקור הערבי נאמר "תקום מקמאהא" — באים במקומם. והרב קאפח שינה כדי שלא יתפרש בטעות שהפרי יוצא מקדושתו (עיי' כל זאת בהערה הנ"ל). אך כוונת הרמב"ם כנראה לומר שהייתה הו"א שפירות שביעית שנמכרו כבר, ותפסו את הדמים במקומם, אין איסור מכירה בדמים אלו. וכמו שמצינו בפדיון פטר חמור ובפדיון בית-כנסת שקדושתם של הדמים פחותה והם יוצאים לחולין. קמ"ל שאסור לסחור מסחר מכוון בדמים, אלא רק במקרה. ודברי הרמב"ם במהדו"ב מדויקים אפוא: אע"פ שהדמים באים במקום הפרות וקדושתם פחותה לכאורה, כי הם רק תחליף לפרות ואינם הפרות המקוריים, והראיה — שהמוציא את הדמים במשהו אחר, מוציא אותם לחולין והקדושה נתפסת במשהו האחר, בעוד שהפרות המקוריים בקדושתם עומדים, בכל זאת אסור לסחור בהם. בכך מהדו"ב מכוונת יותר ממהדו"ק, שבה לא הוזכרה הו"א זאת.

(23) משנה ד צדי חיה עופות ודגים שנזדמנו להם מיני טמאין מותרים למכרן רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומונתו בכך וחכמים אוסרין:

בנדפס: מי שנתמנה לו הוא שיתכוון לצוד עוף טמא או חיה טמאה בכוונה. או לא בכוונה שנזדמנו לו כגון שעברו עליו או יעבור הוא על קן מקניהם.

הרב קאפח: הוא שיתכוון לצוד עוף טמא או חיה טמאה בכוונה תחילה אם עברו עליו על ידו או שעבר הוא על קן מקניהם.

במהדו"ק מביא הרמב"ם שתי אפשרויות: א. שהוא צד בעל-חיים טמא בכוונה. ב. שהוא צד בלא כוונה כגון שעברו עליו. ור"ל שלא רדף בכוונה אחרי בעל-חיים טמא על מנת לצודו, אלא הוא הזדמן לפניו ואז התכוון לצודו. ופירושו זה תמוה לכאורה. אם בכוונה מותר ק"ו כשעבר

עליו. ואולי יש לומר שבמקרה השני מדובר שנזדמנו לו ועברו עליו, בלשון רבים, גם טמאים וגם טהורים ועיקר כוונתו הייתה לטהורים, אלא שא"א היה להפריד ביניהם ולכן הוא נחשב כמי שצד את הטמאים בלי כוונה.³¹ והרבנות במקרה זה היא שאע"פ שצד גם חיות טהורות, רשאי למכור גם את הטמאות, למרות שההפסד במקרה שלא ימכרם אינו גדול.³² אך במהדו"ב חזר בו הרמב"ם וביטל לגמרי את האפשרות הראשונה שהביא במהדו"ק שמתר לצוד בכוונה. במהדו"ב הביא רק אפשרות אחת, שהטמא הזדמן לפניו והוא צדו בכוונה, רק אז מותר לדעת ר' יהודה למכרו, אך אסור לרדוף בכוונה אחרי בעל-חיים טמא על מנת לצודו. וצריך עיון מה דעתו במקרה השני שהביא במהדו"ק, שצד טמאים וטהורים ביד.³³

(24) משנה ה' לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להן ביעור ולדמיהן ביעור.

בנדפס: זרדים הם הענפים שיזמרו אותם מן הגפנים.

הרב קאפח: זרדים הם הענפים שכמותם נזמרים מן הכרם.

במהדו"ק סבר הרמב"ם שמתר לזמור לכתחילה את הגפן למטרה זו של אכילת הלולבים. לעומת זאת במהדו"ב סבור הרמב"ם שאת הגפן עצמה אסור לזמור, אפילו למטרה זו; שכן זמירת הגפן אסורה מן התורה, ורק עצים אחרים מותר לגזום למטרה זו. ועיין מסכת סנהדרין, כו"א:

תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן: כהן וזמר? אמר לו: יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך. אמר להם: הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. ובתוספות שם, ד"ה "לעקל בית הבד אני צריך":

"וקשה דמ"מ מה בכך מ"מ הוה משבית הכרם, דהכי אמרינן פרק כלל גדול (שבת דף עג: ושם) הזומר וצריך לעצים חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע, הכא נמי לחייב משום עבודת נוטע? וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה, דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת, דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה והא מתעבדא מחשבתו אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשבית הקרקע, אבל הכא קשיא ליה וכה"ג שרי כדאיתא פרק המוכר את הספינה (ב"ב דף פ:)."

פרק ח

(25) משנה א' וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה — נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה. חשב עליו לעצים — הרי הוא כעצים, כגון הסיאה והאזוב והקורנית.

31. דוק בלשונו של הרמב"ם שבמקרה הראשון נקט עוף או חיה בלשון יחיד.

32. עיין "בית יוסף", סימן קי"ז, שכתב סברה כעין זו.

33. עיין "משנת יוסף" למשנה זו, אות ה.

בנדפס: חומרי אדם הוא שלא יעשה ממנו מלוגמא, כמו שלא יעשו מן המיוחד למאכל אדם. וחומרי בהמה הוא שיהיו כמו מאכל בהמה שאין בהמה אוכלת אותו אלא כל זמן שהוא נמצא אותו המין בשדה לחיות השדה, כמו שנתבאר.

הרב קאפח: וחומרי בהמה הא שאסור לשולקן כדרך שאין שולקין אוכלי בהמה.

לכאורה לדעת מהדו"ק מותר לשלוק מאכל בהמה. למהדו"ב — אסור. אולם דוחק לומר כן, שכן איסור שליקה במאכל בהמה הוזכר במפורש בירושלמי כאן. וכן פסק הרמב"ם בהלכות שמיטה ג, ג. וצריך עיון מדוע השמיט הרמב"ם איסור שליקה במהדו"ק.

(26) משנה ו' ואין עושין זיתים בכד ובקוטב אבל כותש הוא ומכניס לכוודידה רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לכוודידה:

בנדפס: אין הלכה כר"ש.

הרב קאפח: הלכה כר"ש.

במהדו"ק פסק הרמב"ם לפי כללי ההלכה, שהלכה כרבנן. במהדו"ב חזר בו ופסק כמו הירושלמי כאן, שהלכה כר"ש.

(27) משנה ח' אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית ואם לקח יאכל כנגדן אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית ואם הביא יאכל כנגדן אין סכין כלים בשמן של שביעית ואם סך יאכל כנגדו

בנדפס: ושומר יאכל כנגד שיוציא מממונו מה שהוא שוה הדבר ויקנה בו פרות בלבד (צ"ל: מלבד) פרות שביעית ויאכלם בקדושת שביעית.

הרב קאפח: ויקנה בו פרות שאינן פרות שביעית ואוכלן בקדושת שביעית.

למהדו"ק כל הפרות כשרים (באופן חיובי) חוץ מפרות שביעית. אם יהיה מצב ביניים של פרות לא כשרים אולם גם לא קדושים בקדושת שביעית, יהיו אסורים. למהדו"ב רק פרות שביעית אסורים (באופן שלילי) וכל היתר מותרים. ואם נמצא סוג ביניים, שאינם כשרים אולם גם אינם פרות שביעית, למהדו"ב יהיו מותרים. ומצינו סוג ביניים כזה, בין קודש לחול: פרות עבר הירדן. עיין צ"פ כלאים פ"א, עמ' 5, טור א, שבעבר הירדן קדושת שביעית אינה מצד הגוף אלא מצד הדין. כי הוא ממוצע בין א"י לחו"ל, כדוגמת חיטים שירדו בעבים (מנחות, סט ע"ב) שאינם מא"י וגם לא מחו"ל.

פרק ט

(28) משנה א' רבי יהודה אומר ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה ר' שמעון אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה וחכ"א כל הספיחין אסורין:

בנדפס: ור' שמעון אומר שהספיחין כולן מותר לקחת אותם על הדרך שאמרנו מכל אדם מפני שהם ספק אם הן מן השמור או מן ההפקר. וסוף מה שנוכל לומר אין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ כשיתברר לנו שהוא מן השמור אלא ספיח כרוב שהוא מן השמור עכ"פ שלא מצא בהם במדבר. וחכ"א שאינו מותר לקנות דבר בספיחין מיד ע"ה בשום פנים. ואין הלכה כר' יהודה ולא כר' שמעון.

הרב קאפח: וספיחין — שם הצמח הצומח אחרי הקצירה וכבר פירשנוהו כמה פעמים. כבר נתבאר לנו שכל הירקות הצומחים מבלי שיורעו אותן אלא הן הפקר לא נאסרה אכילתן בשביעית לפי שטעם איסור כל מה שדרך בני"א לזרעו כל שנה הוא משום עוברי עברה שזורעין בשביעית. ולפיכך אסרו כל הספיחין ואין הלכה כר' יהודה לא כר' שמעון.

במהדו"ק אין זכר לאיסור ספיחין, אפילו לא מדרבנן (דלא כר"ע האוסר ספיחין מהתורה. עיין "שנות אליהו" להגר"א כאן. ועיין לעיל ו, א בדברי הרב קאפח ומש"כ שם). מוזכר איסור שמור בלבד. במהדו"ב חזר בו הרמב"ם ופירש בדעת רבנן החולקים על ר"ע שספיחין אסורים מדרבנן. מאידך לא הוזכר איסור שמור. ובהלכות שמיטה ד, ב פסק שספיחין אסורין כמהדו"ב, ולא הזכיר בהלכותיו איסור שמור.

(29) משנה ה **הכובש שלשה כבשים בחבית אחת רבי אליעזר אומר אוכלין על הראשון רבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית והלכה כדבריו.**

בנדפס: והלכה כר"ג ולא מטעם שנאמר אלא מטעם שהוא על דעת רבי והגמ' פסק הלכה כרבי מחברו.

בדפוס אמסטרדם: הלכה כרבי מחבריו.

הרב קאפח: ולא מפני שאמר כאן הלכה כדבריו אלא מפני שהוא מחמיר.

במסכת בבא בתרא, דף קכד מחלוקת רב ורב נחמן, אם הלכה כרבי מחברו או גם מחבריו.

(30) משנה ז **מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית? משתרד רביעה שניה.**

בנדפס: וכשתרד רביעה שיה יהיה מותר ליהנות בתבן וקש של מוצאי שביעית.

הרב קאפח: אין מותר להנות בתבן וקש של שביעית.

לכאורה נוסח מהדו"ק צריך עיון. הרי המשנה מדברת במפורש על תבן וקש של שביעית ולא של מוצאי שביעית? וגם הסברה נותנת שהמדובר בקש ותבן של שביעית, שהרי רק אלו יש בהם קדושת שביעית, בעוד שתבן של מוצאי שביעית אין בו קדושה כלל! וצ"ל שהמדובר בתבן וקש של שביעית שנותרו בשדות עד מוצאי שביעית, ולכן יש בהם קדושה עד רביעה שנייה. ומשם ואילך פקעה קדושתם, משום שהגשם מרקיבם. אך תבן וקש הנמצאים בבית ואינם נרקיבים בגשם, נשארים בקדושתם גם אחרי רביעה שנייה. לעומת זאת במהדו"ב סובר הרמב"ם שכל

תבן וקש של שביעית, גם אלו שנותרו בבית, נפקעים מקדושתם ברביעה שנייה למרות שלא נרקבו, משום שאותו המין הנמצא בשדה כבר נרקב ופקעה קדושתו. וכן פסק בהלכות שמיטה ה, יג. ועיין שם "שבת הארץ".

פרק י

(31) משנה א שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר. מהדר"ק: (לא בנדפס) אמרו בשטר ותנאי שלא יהא בו אחריות נכסים. הרב קאפח: (וכן בנדפס) שלא בשטר — שאין בו אחריות נכסים. ובשטר — הוא שיהא בו אחריות הרי זה משמיט, אע"פ שהוא כמי שמשכן שדהו בחוב.

בגיטין לו ע"א:

רב ושמואל דאמרי תרוייהו: בשטר — שטר שיש בו אחריות נכסים, שלא בשטר — שאין בו אחריות נכסים, כל שכן מלוה על פה: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו: בשטר — שטר שאין בו אחריות נכסים, שלא בשטר — מלוה על פה, אבל שטר שיש בו אחריות נכסים — אינו משמט.

במהדר"ק סבר הרמב"ם כר' יוחנן, ור"ל ששטר האמור במשנה אין בו אחריות נכסים דומיא דמלוה בעל-פה. אך אם יש בו אחריות נכסים אינו משמט, משום שהדבר דומה לחוב שיש עליו משכון. במהדר"ב פסק הרמב"ם כרב ושמואל שסתם שטר יש בו אחריות נכסים, ובכל זאת משמט ואינו דומה למשכון שאין בו "לא יגוש", כי הוא נחשב כגבוי בעוד שאחריות אינה כגבייה.

(32) משנה ב השוחט את הפרה וחלקה בר"ה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט.

בנדפס: רוצה לומר חודש אלול אם היה ל' יום ונעשה היום שחשב שהוא ר"ה הוא האחרון מאלול ונמצא כשמכר מכר בחוב קודם שנת השמיטה. הרב קאפח: ונמצא שמכר בחוב בשנת השמיטה.

והעיר הרב קאפח שבמהדר"ק סבר הרמב"ם שהשמיטה משמטת בתחילתה. במהדר"ב חזר בו ופירש שהשמיטה משמטת בסופה. וכן פסק להלכה בהלכות שמיטה ט, ד-ה. ובזה מוסבר גם הבהל נוסף בין שתי המהדורות:

בנדפס: א"א למכור בו מכירה גמורה כפריעת דמים ובאה השמיטה אחר זה. הרב קאפח: ועברה השמיטה אח"כ... לפי שפסק ההלכה שאין השביעית משמטת אלא בסופה.

המשפט האחרון נוסף רק במהדר"ב ולא היה במהדר"ק.

(33) משנה ג פרוזבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל לפרוזבול.

בנדפס: ובארנו שתקנת הלל היא בשביעית בזה"ז שהיא מדרבנן והוא שאמר הכתוב וזה דבר השמטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. א"כ התבאר לך ששביעית בזה"ז מדרבנן.

הרב קאפח: שביעית בזה"ז דליכא יובל נוהג - דרבנן.

במהדו"ק לא הזכיר הרמב"ם את היובל, אלא הביא את דרשת חז"ל: "בשתי שמיטות...", כלומר, שמיטת כספים הוקשה לשמיטת קרקעות. במהדו"ב דילג הרמב"ם על הדרשה והקיש שמיטה ליובל באופן ישיר. נראים הדברים ששתי המהדורות נחלקו במחלוקת רש"י ותוספות בגיטין לו ע"א. מפירוש רש"י עולה ששמיטת כספים הוקשה לשמיטת הקרקעות בשנת השמיטה; וכשם ששמיטת קרקעות זו מדרבנן, כך גם שמיטת כספים. אומנם שמיטת קרקעות עצמה הוקשה ליובל, אך שמיטת כספים עצמה לא הוקשה ליובל. התוספות שם חולקים על רש"י:

ונראה לר"ת דהשמטת קרקע דהכא ודהתם לא איירי בחרישה וזריעה אלא בשדות החוזרות לבעלים ביובל ו"השמטת קרקע" קרי ליובל. ולשביעית - "השמטת כספים", דשמיטה משמטת כספים ולא יובל כדאמרינן בהדיא בפרשת ראה אנכי ודריש לה מדבר השמיטה שמוט וה"ק בזמן שאתה משמט יובל אתה משמט שביעית.

כלומר, לר"ת הוקשה שמיטת כספים ישירות ליובל ולא לשמיטת קרקעות של השנה השביעית. הנפק"מ בין שני הפירושים היא זאת: לרש"י - שביעית בזה"ז דרבנן, לר"ת - ייתכן שהיא מדאורייתא. כי שמיטת הקרקעות לא הוקשה בדרשה זו ליובל, רק שמיטת כספים. ולפי זה נראה לומר שבזה נחלקו שתי מהדורותיו של הרמב"ם; מהדו"ק סוברת כר"ת ושמיטה בזה"ז דאורייתא, ומהדו"ב סוברת כרש"י ושביעית בזה"ז דרבנן. ואכן כתב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל ט, ב:

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג שיש שם שמיטת קרקע, שהרי ישוב הקרקע לבעליו בלא כסף, ודבר זה קבלה הוא. אמרו חכמים: בזמן שאתה משמיט קרקע, אתה משמיט כספים בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ. ובזמן שאין שם שמיטת קרקע, אין אתה משמיט כספים בשביעית אפילו בארץ.

שמיטת קרקע היא היובל לדעתו ושמיטת כספים נלמדת ישירות מהיובל, כשיטת ר"ת. ולכן יש הסוברים שלדעתו שמיטת הקרקעות בשנה השביעית בזה"ז היא מן התורה. אולם אין הכרח לפרש כן בדעתו. כי גם אם נאמר ששמיטת כספים נלמדת ישירות מהיובל, עדיין יש לומר

שגם שמיטת קרקעות בזה"ז היא רק מדרבנן מדרשות אחרות.³⁴ הרמב"ם במהדו"ק השאיר את שאלת השמיטה בזה"ז כפתוחה לאפשרות שהיא מן התורה מבלי להכריע, אם כי ייתכן שסבר שהיא מן התורה.

(34) משנה ה פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול

בנדפס:

אבל דברי רשב"ג [בתוספתא פ"ח הל' יא: כל מלוה שלאחר הפרוזבול הרי זה משמט — זו הגירסא המדויקת] שיטתו ידוע ומפורסם בנג' עד שפירש ואמר מן התנאים של הפרוזבול שתהיה ההלואה קודמת, אח"כ תהיה הכתיבה [של הפרוזבול] והוא מה שאמר, רשב"ג אומר כל מלוה שלאחר פרוזבול אינו משמט.³⁵ [ואיני יודע האיך נפלה הטעות הגדולה הזאת ואיך הביא ראייה מדבר שסותר את דבריו. ודברי רשב"ג מבואר על מה שאמרה המשנה כי כשיהיה מוקדם הפרוזבול קודם לכן והמלוה מאוחרת אינו³⁶ משמט ויהיה הפרוזבול מועיל].

הר"י לנדא (הערותיו למשנה זו בש"ס דפוס וילנא, אות ג') העיר שההערה המוסגרת אינה משל הרמב"ם אלא משל מישהו אחר.

הרב קאפח: (מביא את הנוסחה המדויקת): אבל דברי רבן שמעון בן גמליאל בתוספתא שהטעו אחד המפורסמים בבקיאית התלמוד עד שפירש ואמר כי מתנאי הפרוזבול שתקדם ההלואה ותהיה כתיבתו [של הפרוזבול] אחר ההלואה. והוא אומרו רשב"ג אומר כל מלוה שלאחר פרוזבול משמט. ואיני יודע היאך באה טעות חמורה זו, והיאך למד בהיפך הדברים? ודברי רשב"ג כמו שביארה המשנה, שאם קדם הפרוזבול ונתאחרה המלוה, אינו משמט ואין הפרוזבול מועיל.

אמנם נוסחה זו מסבירה לנו יותר את הסתום במהדו"ק. הרמב"ם מתפלמס עם מישהו שהוכיח שהפרוזבול צריך להיכתב אחרי ההלואה ממה שרשב"ג אומר שפרוזבול המוקדם אינו מועיל אלא משמט. אלא שכנראה אותו חכם ציטט את רשב"ג בגרסתו המוטעית: פרוזבול המוקדם אינו משמט. ועל כך העיר הרמב"ם שהדברים הפוכים. אולם מסקנתו של הרמב"ם אינה מובנת לפי גירסתו של הרב קאפח, איך הוא יכול לומר במשפט אחד שאינו משמט ואין הפרוזבול מועיל. ממה נפשך — אם המלוה אינו נשמט, זאת אומרת שהפרוזבול מועיל. ואם הפרוזבול אינו מועיל, זאת אומרת שהמלוה נשמט. מסתבר אפוא לומר שגם במהדורה זו נפלה טעות, וכך צריך להיות: שאם קדם הפרוזבול ונתאחרה המלוה משמט ואין הפרוזבול מועיל.

34. עיין "שבת הארץ", מבוא פ"ה.

35. המילה "אינו" מופיעה בטעות בנוסחאות אחדות של התוספתא, והרמב"ם מעיר על כך בהערה מוסגרת להלן.

36. גם כאן המילה "אינו" נוספה כנראה בטעות, עיין בהמשך דבריו.

(35) משנה ז כוורת דבורים ר' אליעזר אומר הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול...
והרודה ממנה בשבת חייב וחכ"א אינה כקרקע ואין כותבין עליה פרוזבול...
והרודה ממנה בשבת פטור.
בנדפס: פטור ממיתה וחייב מלקות עכ"פ.
הרב קאפח: וחייב מלקות דרבנן בהחלט.

וכבר העיר על כך התוספות יו"ט שגם במהדו"ק הכוונה היא בהכרח למכת מרדות, שהרי לא ייתכן לומר שחייב מלקות מדאורייתא.

(36) משנה ט המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו הלוה מן הגר שנתגיירו בניו
עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו כל המטלטלין נקנין
במשיכה וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה ממנו.
בנדפס: כשנתגייר הגר ובניו לא יורשים ולא ירשו אותו שהירושה היא בקורבה
שתהיה בישראל, כגון שנולד לו בן אחר הגרות.
הרב קאפח: כלומר, שתהיה הורתו ולידתו בקדושה.

במהדו"ק דעתו כנראה שמי שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, רוח חכמים נוחה הימנו, כיון שמחלף בישראל, כרש"י בקידושין, יז ע"ב. ולכן סתם וכלל את כל הגרים מבלי לציין את הורתם. אך במהדו"ב סבר כר"י בתוספות שם, שאין רוח חכמים נוחה הימנו, לפי שהוא קרוב להיות כישראל, ואתו לאיחלופי ולאשוויי לישראל גמור. ולכן הדגיש שרק לגר שהורתו ולידתו בקדושה יש להחזיר, ולא לגר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה.³⁷

37. ב"עיניים למשפט", קידושין שם, כתב שהרמב"ם פסק כרש"י, אך לפי מהדורת הי"ק, חזר בו הרמב"ם במהדו"ב ופסק כר"י.